

ОЛ. ЗАПОРІЗЬКИЙ

ГРАНІТ

ДРАМА

ОЛЕКСА ЗАПОРІЗЬКИЙ

Г Р А Н І Т

ДРАМА НА ЧОТИРИ ДІ

Видавництво «Світ»

Авгсбург 1947

Обкладинку оформила малярка
ІРИНА БАНАХ-ТВЕРДОХЛІБ

Olexa Zaporizky

THE GRANITE - DRAMA

Authorized by EUCOM Hq. Civil Affairs Division A. G. 383

Druck: Anton Bilous

Д Р А М А

ДІЙОВІ ОСОБИ:

1. **ОСТАП** — керівник підпільної революційної організації, 45 р.
2. **БОГДАН** — працює перекладачем у гестапо, 35 р.
3. **ВАРВАРА** — вчителька, Василина квартирантка, 30 р.
4. **ПАВЛО НЕГОДА** — 26 р.
5. **ЯРИНА** — 21 р.
6. **ВОЛОДЯ** — 14 р.
7. **ВАСИЛИНА** — Ярина і Володина мати, 45 р
- 8 **ТИМШ.**
9. **АНАТОЛІЙ.**
10. **АБЕВЕНКО.**
Боївкарі, гестапівці.

Дія відбувається на Україні восени 1942 р.

ПЕРША ДІЯ

Ранок. Міського типу кімната. Ліжка, канапа, стіл, стільці, фортепіано. На столі кілька газет, будильник. Праворуч — широке вікно і двері на балкон. Ліворуч — двоє дверей: одні, ближчі до рампи — в кімнату Варвари, другі — через кухню на вулицю. На ліжку, одягнута, напівукрита, спить Ярина. Задзвонив будильник — і Ярина прокинулася.

ЯРИНА (скочила з ліжка, підійшла до столу і заглушила долонею дзвінок будильника). Ось не дзеленчи, мов навіжений! Вже чую! Вже встала! (Будильник замовк, Ярина солодко позіхає). Ой, так спати хочеться! Чи, може, ще трішки полежати? Ні, не можна, вже пізно. (Розчинила двері балкону, глянула на канапу). О-о, Володі вже немає!

ВАРВАРА (виглянула із своєї кімнати). Вже не спиш, Яринко? Добридень!

ЯРИНА (відступила від балкону). Добридень, Варваро Михайлівно! Тількищо встала. Володя вже літературу поніс?

ВАРВАРА. Поніс. Я зараз вийду.

Варвара знов у себе. Ярина схопила з вішака рушник і майнула в кухню. Двері лишилася відчинені. Плюскіт води і дзвінка пісень-

ка. З пакунками літератури в руках увійшла Варвара. Пакунки поклала на стіл. Один з них розгорнула, викладає літературу. Увійшла Ярина. Свіжа, бадьора, розрум'янена.

ЯРИНА (поправляючи зачіску). Я на вас, Варваро Михайлівно, гніваюся!

ВАРВАРА. Чому?

ЯРИНА. Тому, що не розбудили мене разом з Володею.

ВАРВАРА. Володя — інша річ: він запорізький козак. А тебе навіть б я будила? Переносити лишилось дуже мало.

ЯРИНА. Алеж іще розподіляти треба. (Підійшла до столу).

ВАРВАРА. Розподіляти лишилося ще менше: оці ось брошури і листівки. Все останнє перенесем нерозподіленим. (Дала Ярині жмуток листівок). На, розклади. (Глянула на будильник). Мусив би вже Анатолій бути.

ЯРИНА (нашорошено). Анатолій? По фортепіано?

ВАРВАРА (посміхнулася). Ні, фортепіано покищо не відберем у тебе — воно ще тут потрібне. Як засіб конспірації.

ЯРИНА. А для «Просвіти»?

ВАРВАРА. Знайшли інше. А проте, для «Просвіти» вже не потрібне жадне фортепіано.

ЯРИНА. Заборонили?

ВАРВАРА. Так. (Ідко). Новий господар не любить церемоній! (По павзі). Анатолія треба остаточно втягти в нашу роботу. Він, правда, якийсь такий... мов би ніякий. Та вже коли з нами — мусить. (Пильно подивилася на Ярину). А ти що думаєш про нього?

ЯРИНА. Я... зовсім нічого. (Зосередилася на листівках).

ВАРВАРА. Зате він про тебе думає. І, здається, дуже багато.

ЯРИНА. Мені до того цілком байдуже.

ВАРВАРА. Він на те не потурає.

ЯРИНА. Хай собі як хоче.

ВАРВАРА (по павзі). Так. Серцю не накажеш.

Варвара заглибилася в текст брошури. Вона стоїть. Ярина сіла на стілець, продовжує розкладати листівки; потім якимось непомітно схилила голову на руки і загадалася. Павза.

ВАРВАРА. Брошура чудова! Цікавий фактичний матеріал, ясна і переконлива логіка думок. (Глянула на Ярину). Дівчинко, що з тобою?

ЯРИНА (кинулася). Що?? (Пружно встала). Ні... це нічого... це так, трішки... (Заходилася біля листівок).

ВАРВАРА. Трішки засумувала?

ЯРИНА. Ні, зовсім ні, Варваро Михайлівно!

ВАРВАРА (лагідно обняла її за плечі, поцілувала). Хороша моя дівчинко, яка ж бо ти хитренька!

ЯРИНА (бентежно). Та ні! Мені, Варваро Михайлівно, справді навіть і на крихітку не сумно... то якимось так, між іншим... Вірите?

ВАРВАРА (посміхнулася). Ну, вірю.

ЯРИНА (з наростаючим ліризмом). Мені, Варваро Михайлівно, зараз якимось так... ну, як ото буває, коли гарну музику чуєш або коли жито шумить у полі: і мов би радісно, й тривожно, і мов

би крила ростуть, і хочеться кудись летіти... Вірите, Варваро Михайлівно?

ВАРВАРА. Вірю, дівчинко, і, мабуть, знаю...

ЯРИНА. Що, Варваро Михайлівно?

ВАРВАРА. Чому тобі так.

ЯРИНА (зачудовано дивиться на Варвару, в очах блискітки).

ВАРВАРА. Знаю, Яринко!

ЯРИНА (похилила голову і знову зосередилася на листівках).

ВАРВАРА (інтимно). Ти його дуже любиш?

ЯРИНА (випросталася, рвійно). Ой, Варваро Михайлівно! Якби ви тільки знали! Мені без нього іноді якось так... ну, якось так, що мов би й жити не хочеться. А ще як подумаю, що може вже ніколи й не побачу його, то серце одразу мов неживе стане... Вірите, Варваро Михайлівно?

ВАРВАРА. Вірю, дівчинко моя хороша! Але вір і ти, що Павло вже скоро-скоро буде знову на волі.

ЯРИНА (поривно). Правда? Ви переконані, що все буде добре, що його врятують?

ВАРВАРА. Яка ж бо ти дивна! В цьому переконані всі, бо інакше й бути не може. Адже все до найменшої дрібниці продумано і враховано. І ще сьогодні, десь о дванадцятій годині ночі, він залишить стіни гестапівського каземату.

ЯРИНА. О дванадцятій годині... а як ні — його не буде...

ВАРВАРА. Ні, Яринко, він буде, він житиме!

Ярина рвучко підійшла до фортепіано, і з-під її рук — бентежна каскада акордів. Потім вона знову біля столу.

ВАРВАРА. Що це ти грала?

ЯРИНА. Так щось... без назви.

ВАРВАРА. Це була імпровізація?

ЯРИНА. Здається...

Прудко увійшов Володя. Під рукою порожній мішок.

ВОЛОДЯ. Вже відніс, Варваро Михайлівно. Все в порядку. Знову набирати?

ВАРВАРА. Набирай. Ще раз віднесеш. Допоможи йому, Яринко.

ЯРИНА (до Володі). Держи мішок!

Володя наставив мішок, Ярина вкладає пакунки.

ВОЛОДЯ (до Варвари). А чи то ви, Варваро Михайлівно, про запорізьких козаків не жартували?

ВАРВАРА. Що саме?

ВОЛОДЯ. А те, що вони мов би вже тільки в театрах і музеях будуть.

ВАРВАРА. Нащо б же я мала жартувати, коли ми говорили цілком серйозно?

В цю мить увійшли, розмовляючи, Остап і Василина. В руках у Василини кошук.

ВАСИЛИНА. Пів міста обганяла, Микитовичу, поки той бурячок та капустинку добула на борщ. Бо отож кажу, що куди не піткнешся — все хвольдойчам та брехдойчам, а нам, простим — що крізь пальці протече.

ОСТАП. Фольксдойчам, Степанівно! Сумно, але факт. (До всіх). Добридень!

ВАРВАРА }
ЯРИНА } Добридень!
ВОЛОДЯ }

ВАСИЛИНА. А мої діточки вже й повставали! Та й не повисиплялися, мабуть, сердешні! Та, мабуть, і їсточки дуже похотіли! Та я зараз, зараз... Бо ото ж кажу, що пів міста обганяла, поки добула той бурячок та капустинку. (До Остапа). Сідайте, Микитовичу! (Кошик поставила осторонь; скидає кофту, хустку; убирається в домашнє).

ОСТАП. Дякую! (Сів біля столу, витяг із кишені і дав Варварі газету). Перегляньте — децю цікаве є.

ВАРВАРА. Ах, це Київська! (Читає газету).

ВАСИЛИНА. Та я зараз, зараз... бо й не повисиплялися, сердешні, і їсточки похотіли!

ОСТАП (запалив цигарку). Ваші діти, Степанівно, велике корисне діло роблять. А що трохи недосплять — не біда.

ВОЛОДЯ. Запорізькі козаки по цілому тижню очей не сплющували та й то їх ніщо не брало.

ВАСИЛИНА. Та я й не неволю їх спати: як треба — то й треба. Бо я ж кажу, що куди не піткнешся — все проти вітру: то були одні басурмени та тягли з нас душу, а це прийшли інші — та й знов тієї самої.

ОСТАП. Проти вітру, Степанівно! Сумно, але факт. А проте, буде ще й за вітром! (До Варвари). Зверніть увагу на підвальну статтю.

ВАРВАРА. Саме її й читаю.

ВАСИЛИНА. Якби ж то дав Господь Милосердний, щоб так сталося!

ОСТАП. Кажуть, що Богові тільки той милий, хто неліній.

ВАСИЛИНА. Та так, так. Як негоже, то й Бог не допоможе. Ну, то я вам уже й не заважатиму — піду куховарити. А ви собі своє робіть. Бо я ж кажу, що як треба — то й треба. (Взяла кошик, іде до дверей; Ярина — вслід за нею).

ЯРИНА. Я, мамо, кошик візьму — мені потрібно.

ВАСИЛИНА. Ну, то й візьми, дочечко!

Василіна і Ярина вийшли на кухню. Володя морочиться з клунком — зав'язує тощо. Остап задоволено стежить за ним.

ВОЛОДЯ. Мені, дядьку Остапе, треба з вами про запорізьких козаків поговорити. Бо от Варвара Михайлівна...

ОСТАП. В запорізьких козаків був такий, хлопче, звичай: спочатку діло зробити, а потім говорити.

ВОЛОДЯ (зиркнув на клунок). Та я... будьте певні! Я також спочатку діло зроблю... А потім поговоримо?

ОСТАП. Обов'язково!

Володя клунок на плечі — і подався. Увійшла з порожнім кошиком Ярина. Вкладає в нього літературу. Остап устав, пройшовся по кімнаті.

ОСТАП (спинився біля Варвари). Люди, машини, зброя — наготові. Як із перепустками і уповноваженнями?

ВАРВАРА. Також усе готове. (Знову читає газету).

ОСТАП. Отже, лишилося почути інформацію Богдана. (Глянув на свого кишенькового годинника). За чверть години він мусить бути.

ЯРИНА (до Остапа, несміло). Ви переконані що все буде добре?

ОСТАП. На дев'яносто дев'ять і дев'ять десятих процентів. А ти, дочко?

ЯРИНА. Я... також. (Прикрила літературу в кошику, одягає жакет).

ВАРВАРА (до Остапа). Ця стаття є доказом того, що німців не на жарт починає тривожити наша партизанка.

ОСТАП. Алеж яка підступність! Хочуть переконати нас у тому, що наш збройний спротив — то марна трата крові.

Ярина взяла кошик, підійшла до дверей. І раптом на порозі перед нею — Богдан. Кілька хвиль він мовчки дивиться на неї — мов би вперше побачив.

БОГДАН. Кудись відходите, Яринко? Почекайте! (До всіх). Добридень!

ВСІ. Добридень!

Богдан різкими кроками підійшов до столу, суворо обвів усіх очима. Остап, Варвара і Ярина вичікуюче спинили на ньому свої погляди.

БОГДАН (з притиском на кожному слові). Друзі, серед нас є... зрадник!

ОСТАП
ВАРВАРА } Що??

БОГДАН. Зрадник! Маю незаперечні докази. (Витяг із кишені папір, підніс його вгору). Прошу

дуже: донос у гестапо! (Ярина впустила додолу кошик). Він, правда, потрапив до моїх рук, але це аж ніяк не значить, що його ще не читано. Написаний він чудовою українською мовою, від руки, але друкованими літерами... А втім, прошу дивитися і читати власними очима.

Всі обступили Богдана, уважно розглядають папір. Потім Варвара взяла його в свої руки і читає.

ВАРВАРА. «В ніч проти двадцять першого жовтня цього року українські самостійники викрадуть з-під вашої варти свого товарища Павла Негоду. До тюремного підвідділу гестапо з'являться в уніформах високих німецьких офіцерів особи, які будуть мати всі потрібні перепустки, а також уповноваження на перебрання в своє розпорядження вищеназваного в'язня. Для вас буде корисним паралізувати цю акцію».

Напружена мовчанка. Всі допитливо дивляться один на одного. Ярина враз посіріла, зів'яла, втомлено сіла на стілець.

ОСТАП (глухо). Зрада?

ВАРВАРА (погляд гостро ковзнув по обличчях). Серед присутніх тут зрадника немає! За Тимоша я також певна.

ОСТАП. Але хто ще обізнаний з цією таємницею?

БОГДАН. Від мене ніхто не дізнався.

ВАРВАРА. Від мене також ніхто.

ЯРИНА. Від мене також ніхто.

ОСТАП. Володя знає?

ЯРИНА. Володя — ні. Але ще знає...

ВСІ. Хто??

ЯРИНА. Анатолій.

ОСТАП. Анатолій? (Павза). Дійсно... на нараді був. Але конкретні докази? Жадних?

БОГДАН. Я, наприклад, нічого не можу сказати.

ВАРВАРА. Я також.

ОСТАП. Вони з Павлом, здається, друзі?

ВАРВАРА (тихо). І друзі, і вороги.

БОГДАН. Інтимна справа.

ЯРИНА (встала і підійшла до вікна, задивилася в простір).

ОСТАП. Диявольський вчинок!.. Проте, дошукуватися причин і винуватців будемо потім, а зараз... цілком спокійно обмірковуємо становище.

БОГДАН. Чекайте: потрібний вартувий.

ОСТАП. Слушно. (До Ярини). Дочко, вийди постій на балконі!

ЯРИНА (кинулася). Я зараз...

Ярина вийшла на балкон. Всі останні сіли круг столу. Остап і Богдан мовчки закушують. Варвара зосереджено думає. Павза. Увійшла Василина, в руках тарілка з грушами.

ВАСИЛИНА (ставлячи на стіл тарілку). Це грушки-зимнички, вони вже як те сонечко — зовсім поспіли. Покушайте, якщо ласка ваша!

ОСТАП. Ну, і навіщо це ви, Степанівно?! Ми, дякувати Богу, і наїджені, і напиті. Лишitize ліпше для дітей.

ВАСИЛИНА. Ось і не говоріть, Микитовичу! Буде ще й для діточок — грушки, слава Богу, рясно вродили. Тож їжте собі, їжте! Бо я ж кажу, що цю грушу посадив мій Омелько того ро-

ку, як ми сюди з хутора переїхали. То вона росла собі та й росла, та й виросла висока та кучерява. А потім і грушки почала родити. І вже така була потіха моїм діточкам! Вже так вони паслися біля неї! Та ото ж кажу, що груша ще й тепер, слава Богу, рясенько родить, а Омелька мого вже немає... (Кутиками хустини втерла очі, скорботно). На Сибір запроторили, басурмени!..

ВАРВАРА. Заспокойтеся, Василю Степанівно! Ви ще не все втратили: біля вас іще ваші діти.

ВАСИЛИНА. Та діточки ж, діточки! Тільки й радості, тільки й надії, що вони! Та ви ж їжте, їжте! Та й не гнівайтесь, що не частую чимсь ліпшим. Бо ото ж кажу, що таке вже тепер життя наше: куди не піткнешся — все хвольдойчам та брехдойчам...

Всі взяли по груші. Їдять.

БОГДАН. Щиро вам дякуємо, пані Василюно! Грушки — перша кляса.

ОСТАП. Знамениті!

ВАСИЛИНА. Богу дякуйте! Ну, то я вам уже й не заважатиму — піду в своє діло. А ви собі своє робіть. Бо я ж кажу, що як треба — то й треба.

Василина вийшла. Павза.

ОСТАП. То ви, Богдане, не певні, що цей донос гестапівцями ще не прочитаний?

БОГДАН. Ні, не певний.

ОСТАП. Затримати страту є можливість?

БОГДАН. Жадної.

ОСТАП. Отже, завтра... (По павзі). Ситуація, друзі, аж надто складна і відповідальна. Мусимо міцно подумати.

БОГДАН. Таких, як Павло, серед нас негусто, а тому — рятувати за всяку ціну.

ОСТАП. Говоріть конкретно: яким способом?

БОГДАН. Не відступати ні на крок від запланованої акції.

ОСТАП. Віддати на знищення Павла — це, безперечно, непростимий злочин. Алеж і діяти, коли про наш замір зроблено донос і коли ми в наслідок того цілковито дезорієнтовані — це ризик, який, може, нічим не відрізняється від звичайного злочину.

ВАРВАРА. Якщо ми, боячись невдачі, не поворушимо й пальцем, щоб урятувати Павла, і його знищать, то то буде злочин безумовний. Якщо ж ми, рятуючи Павла, потерпимо невдачу, то чи буде то злочин — ще питання, бо за ту невдачу ніхто ніколи не посміє обкидати нас брудом ганьби.

ОСТАП. Якщо ми і Павла не врятуємо і погубимо десяток кращих хлопців або й цілу організацію, то хто за те не осудить нас?

БОГДАН. Але чому ж цілу організацію?

ВАРВАРА. В такому разі, що ви пропонуєте?

} Разом.

ОСТАП. Мої міркування видаються вам, може, трохи дивними. Але от слухайте. (Павза). В тисяча дев'ятсот дев'ятнадцятому році, за наказом Головного Отамана Симона Петлюри, наші війська тримали позиції поблизу станції Жме-

ринки, а сама Жмеринка перебувала в руках у ворога. Одного ранку виявилось, що невідомо куди зник сотник нашої сотні. А на ранок другого дня власна розвідка доповіла, що він сидить у жмеринській холодній, з години на годину очікуючи розстрілу.

БОГДАН. Але яким чудом він туди дістався?

ОСТАП. Випадково потрапив до рук ворожої розвідки. Та слухайте далі. Командування рішило за всяку ціну вирятувати його. Налагодили зв'язок із вартою, що охороняла сотника — там виявилися землячки, українці. Дали їм, правда, доброго могорича. А потім спорядили групу одчайдухів-козаків і в умовлену ніч спрямували їх на Жмеринку. Та до тієї ночі, як виявилось потім, готувалися не тільки ми, а й наші вороги, бо знайшовся такий, що зрадив нас. Ну, і не встигли, значить, наші хлопці увійти в Жмеринку, як їх було оточено, обеззброєно і переарештовано.

ВАРВАРА. А потім ліквідовано.

ОСТАП. Само собою зрозуміло. Проте, суть не в цьому.

БОГДАН. А в чому ж?

ОСТАП. В тому, що серед тих козаків-одчайдухів виявився один слабодух, який не витримав езекуцій і розповів ворогам про наше військо все, що тільки знав. І, скориставшись з тих інформацій, ворог вночі обійшов нас та як стукнув зненацька, так ми втратили не то що одного сотника, а цілий полк з усіма сотнями, сотниками і полковником. (Павза).

БОГДАН. Випадок сумний дуже, і на ньому застановитися справді варто.

ВАРВАРА. Проте, він ні в якій мірі не може бути підставою до відмовлення від акції.

ОСТАП (до Варвари). Своє твердження ви можете логічно обґрунтувати?

ВАРВАРА. Будь ласка. Замір визволити сотника потерпів невдачу. Але чому? Тому, що такого роду заміри всі неминуче мусять кінчатися невдачею? Ні. Лише тому, що було зроблено кілька важливих помилок. Адже так?

ОСТАП. Не можу нічого сказати проти.

ВАРВАРА. А якщо так, то зовсім ясно, що якби не ті помилки, то був би й полк цілий, і — сотник врятований. І саме тому я й тверджу, що від того трагічного випадку рішення наше не мусить залежати.

ОСТАП. Які ж, на вашу думку, були зроблені помилки?

БОГДАН. Я, наприклад, бачу лише одну помилку: недбалий добір людей.

ВАРВАРА. Але та помилка повторилася двічі: перший раз, коли за могорича довірилися якимсь непевним землячкам; другий раз, коли до участі в такій важливій операції виділили слабодуха.

ОСТАП. Отже, щоб виграти акцію, треба уникнути помилок, а щоб уникнути помилок, треба все наперед врахувати. Добре. Алеж як нам усе наперед врахувати, коли, повторюю, донос цілковито дезорієнтував нас?

БОГДАН. Від непередбачених перешкод нас охоронить обережність, відвага і зброя.

ОСТАП. Вас, Варваро, такий аргумент переконує?

ВАРВАРА. Цілком. Ви якось інакше думаете?

ОСТАП (по павзі, підкреслено). Отже, я переконався, друзі, що ви тримаєтеся того погляду, що й я.

БОГДАН (здивовано підвів брови). } Разом.
ВАРВАРА. Так??

ОСТАП. Тільки так, бо де розум і відвага — там і перевага. А тепер конкретно: Павла рятуємо безумовно. В порядок акції, у зв'язку з новою обставиною, внесем корективи.

ВАРВАРА. Чекайте! Адже для того, щоб до деякої міри зорієнтуватися в настрої гестапівців, ще є спосіб.

ОСТАП. Що ви маєте на увазі?

ВАРВАРА. Можна ще встигнути понести Павлові передачу, і в дижурній гестапо...

БОГДАН (до Варвари). До речі: отруту Павлові передали напевно?

ВАРВАРА. Так, ще позавчора.

БОГДАН. Дивно! Вчора Абевенко ще жив — на допиті був.

ВАРВАРА. Думаю, що сьогодні він уже не живе. (По павзі). Тож можна, кажу, в дижурній гестапо зробити деякі більш-менш об'єктивні спостереження.

Відчинилися двері балькону — і в кімнату заглянула Ярина.

ЯРИНА. Увага! Йде Анатолій — до нас, мабуть.

Двері зачинилися — і Ярина знову на бальконі.

ОСТАП. Ет, несе ще того Анатолія! (До Варвари). Спосіб, який ви пропонуєте, дуже недосконалий, бо якщо припустити, що німці донос прочитали і навмисне залишили, щоб перевірити Богдана, то після цього можна багато дечого й іншого припустити.

ВАРВАРА. Проте, певну орієнтацію він все таки дасть.

Стук у двері.

ОСТАП (приспішено). Подробиці щодо акції — потім. (Голосно). Зайдіть!

Увійшов Анатолій. Його очі на мить стрілися з трьома парами інших очей.

АНАТОЛІЙ. Добридень!

ВСІ. Добридень!

ВАРВАРА (встала). Ви, Анатолію, певно, нездорові, що так помарніли?

АНАТОЛІЙ. Голова розболілася... Але це дрібниця — швидко мине.

ОСТАП (уства). З дрібниць іноді велике лихо повстає!

В цю мить увійшов і став серед кімнати Володя.

ВОЛОДЯ. От і я! Все виконав якнайкраще!

ОСТАП (ідуци до дверей). Ходи зі мною, Володю — поговоримо про запорізьких козаків. (До всіх). До побачення!

БОГДАН	} До побачення!	} Разом.
ВАРВАРА		
ВОЛОДЯ. Оце добре!		

Остап і Володя вийшли. Богдан також у-
став і лагодиться виходити.

ВАРВАРА. Хвилинку, Богдане, зачекайте —
підемо разом. (Швидко вийшла в свою кімнату).

БОГДАН. Чекаю. (Павза. До Анатолія). З
«Просвітою» нічого, значить, не вийшло?

АНАТОЛІЙ. Абсолютно. Всі приміщення —
під військо. Цікавляться списком членів.

БОГДАН. Звичайно! Але ви глядіть не зду-
майте їм такий список дати!

З пакунком під рукою увійшла Варвара.

ВАРВАРА. Тепер можемо йти.

Богдан і Варвара рушили до дверей.

АНАТОЛІЙ (услід). Варваро Михайлівно, ад-
же я до вас!

ВАРВАРА (зупинилася). Ага, пам'ятаю. Але...
сьогодні ви нездорові, Анатолію. Хай іншим ра-
зом. До побачення! Дуже спішу.

Богдан і Варвара пішли. Анатолій рушив
був іти вслід за ними, потім зупинився. Увійш-
ла Ярина з балкону.

АНАТОЛІЙ. Добридень, Яро!

ЯРИНА. Добридень! (Підняла з підлоги ко-
шик, зробила крок до дверей).

АНАТОЛІЙ. Ви мені, Яро, сьогодні з думки
не сходите!

ЯРИНА. Пробачте! Мушу йти. (Відчинила
двері).

АНАТОЛІЙ. Почекайте, Яро! (Ярина вийш-
ла). Не хоче й говорити...

Застиг серед кімнати, розгублено водить очима. Увійшла Василина.

ВАСИЛИНА. Я ж кажу, що вже й борщик готовий, і узвар, а вони всі бозна куди порозбігалися.

АНАТОЛІЙ. Мушу до штадтскомісара піти... відносно «Просвіти»... обов'язково... До побачення! (Швидко вийшов).

ВАСИЛИНА (дивиться йому вслід, хитає головою). Бігають, метушаться! І не попоїдять, як слід, і не відпочинуть... Отакий тепер світ настав!

ЗАВІСА.

ДРУГА ДІЯ

Перша сцена.

Вечір, потім ніч. Камера. Гнітюча напівтемрява, сірі, запліснявілі стіни. Двоє брудних ліжок, залізні з „вовчком” двері, загратоване вікно. Біля вікна стоїть Павло. Його погляд блукає десь далеко. На ліжку, охопивши голову руками, сидить Абевенко. За вікном — осінній вітер і тяжке, розмірено-монотонне гупання кованих чобіт німецького вартового.

ПАВЛО (задумливо). Мов залізним кулаком по тім'ю гатить. Невблаганно, садистично... Кований німецький чобіт! Наступив на груди, грізно придавив... Нові кати, нові кайдани, цивілізовані інквізитори... А які підступні, які підлі!

Тяжко зідхнув і завовтузився на ліжку Абевенко. Павза.

АБЕВЕНКО (розпачливо). Боже! Що ж мені, нещасному, робити!..

За вікном поривно-сумовито загув, закружляв осінній вітер, жбурнув у вікно іржею опалого листя.

ПАВЛО. Четвертують живу душу і тіло... шаліють... тріумфують... Ах, Україно, Україно!

Абевенко встав і розгубленими кроками почав міряти кімнату. Павза.

АБЕВЕНКО. Розстріляють... так і сказали... і вже не буду жити!.. (Схлипує). Нелічко! Дружино моя вірная!.. Отак безглуздо пропало наше щастя!..

ПАВЛО (відступив від вікна). Заспокойтеся, друже! Не переймайтеся так глибоко.

АБЕВЕНКО. Не можу! За що мене вбивати? Я ж людина! Я люблю сонце! Я жити, жити хочу! Я на це маю право!..

ПАВЛО (із співчуттям). Любий друже! Навіщо ви дратуєте свою уяву згадками про життєві принади? Забудьте про них!

АБЕВЕНКО. Ні, ні, ні! Бути будьчим: двірником, жебраком, асенізатором, — аби тільки жити, аби тільки сонцем тішитися, аби тільки Нелічку любити!.. (Притулився до стіни, з грудей — глухі зриви ридання).

ПАВЛО (по павзі). Мене чекає те, що й вас. Ви це знаєте. Але гляньте: я цілком спокійний.

АБЕВЕНКО. Бо ви... хлопчисько... ви граєте ролю... ви наївний...

ПАВЛО. Ні, ви помиляєтеся — ніякої ролі я не граю. Але ви заспокойтеся, любий друже! Думайте про щось інше, не мучте себе.

АБЕВЕНКО. Не можу!.. Я жити, жити хочу!

ПАВЛО. То хай укріпить вам дух та ідея, в ім'я якої віддавали і віддають своє життя кращі з-поміж нашого народу.

АБЕВЕНКО. Юначе, юначе! Про ідеї гарно говорити в теплій, затишній кімнаті, а тут... Ні, ні, ні! Не треба! Не нагадуйте мені про них!

ПАВЛО (підійшов до Абебенка, лагідно взяв за руку). Сядьмо, друже, ви втомилися! (Абебенко покірний, мов дитина — сіли на ліжко. Павза). Мені пригадався один випадок. Було це рік тому. Німецька воєнна влада, щоб міцніше взяти нас у руки, на короткий час легалізувала наше національне життя. В міському театрі зібралася українська інтелігенція. І там промовляв тоді один пан. Він говорив про Україну, про її страждання. Він закликав усіх до боротьби, він вимагав бути відважними, він наказував забути про все особисте і жити для ідеї. Його слова були зворушливі. І той пан — то... то були ви, любий друже. (Павза). Це було рік тому. І ось ми зустрілися знов, і я знов чую вашу мову. Алеж як усе перемінилося! Ні, я рішуче не хочу вірити, що все те, що я тількищо від вас чув, ви говорили серйозно. Ви жартували... Правда, ви жартували?

АБЕБЕНКО (по павзі). Ви... ви, юначе, ідеальне втілення наївності! Ах, який ви немудрий! Ви досі не розумієте, що на все буває свій час, своє місце і свій сенс... А тепер, юначе, немає... всього того немає — і я інший... Тепер я ніяких ідей не хочу! Тепер я хочу лише жити...

ПАВЛО (з притиском). В такому разі ви, даруйте на слові, ви на життя не маєте найменшого права!

АБЕБЕНКО (схопився на ноги). Я на життя не маю права? Не маю права?? А хто ж має право? Хто?..

ПАВЛО. Той, для кого доля Вітчизни — понад усе особисте.

АБЕВЕНКО (замахав руками). Перестаньте! Не говоріть! Не грайте ролі!.. Не хочу слухати! Не хочу, не хочу!..

ПАВЛО (також устав, різко). Ні, ви вже, зробіть ласку, послухайте!

АБЕВЕНКО. Не треба! Не хочу, не хочу!.. Досить фанатичного белькотання!!! Досить патріотичного безглуздя!!!

ПАВЛО (гнівно). Ні, не досить! (Крикнув). Не досить!!! (Підступив до Абевенка, різким шепотом). Нас, безглузвих фанатиків, мільйони! І нас ніщо не зупинить і не зломить! Наша воля тверда і непохитна, мов ґраніт! За нашу святу ідею ми життя даєм! І ми, фанатики безглузді, ту ідею здійснимо! Я вірю в це залізно! А того, хто посміє нам у нашій боротьбі стати на заваді, ми на сміття зітрем!

АБЕВЕНКО (тіпаючись). І він проти мене!! І він хоче, щоб мене вбили!! Боже! За що ж така кара?! Я ж нікому нічого не зробив! Я ж ні для кого, зовсім ні для кого не бажаю зла! Я ж тільки жити, жити хочу! (Сів на ліжко, глухо ридає).

ПАВЛО (дивиться на нього, набік). Отака моральна безкрилість! Отака слабодухість! І він потрапив до пробоевої підпільної організації... Жахлива помилка! Але як її виправити? (Замислився).

АБЕВЕНКО. Уб'ють... так і сказали... Що ж мені робити?!

ПАВЛО (набік). Зовсім не володіє собою! На ґрані божевілля... Ні, так залишити не можна — занепасть організацію. Алеж як вийти з цього становища? Отруту не передали... (Павза, потім

рішуче). Іншого виходу немає — тільки так. (Підійшов до Абевенка, сів поруч).

АБЕВЕНКО (похапливо відсовується). Не сідайте біля мене! Не сідайте! Ви мій ворог! Ви мене також хочете вбити! Я вас боюся!..

ПАВЛО (лагідно). Помиляєтеся, любий друже, зовсім помиляєтеся! Навпаки, я хочу врятувати вас.

АБЕВЕНКО (з подивом, недовір'ям і надією дивиться на нього).

ПАВЛО. Кажу цілком щиро. В моїх руках є вірний засіб до того.

АБЕВЕНКО. Ви... ви можете врятувати мене? Ви не жартуєте?

ПАВЛО. Правдивість своїх слів присягаю!

АБЕВЕНКО (мов у лихоманці). Юначе!.. Вас Бог післав!..

ПАВЛО. Тож слухайте: це станеться, очевидно, сьогодні. Але при тій умові, що коли вас іще покличуть на допит, то ви... жадним словом не зрадите організацію. Розумієте?

АБЕВЕНКО. Ще на допит? Так довго чекати?

ПАВЛО. Якщо ж зрадите — згинете неминуче. (Забрязкав ключ у дверях). Вже йдуть. Можливо — по вас. Пам'ятайте ж!

АБЕВЕНКО. Буду, буду пам'ятати...

Двері тяжко відчинилися, і на порозі з'явився німецький жандарм.

ЖАНДАРМ (голосно). Штінкендер Абевенко! ¹⁾

---

¹⁾ Смердючий Абевенко!

АБЕВЕНКО (скочив на ноги). Іх... іх бін гір...¹⁾

ЖАНДАРМ. Геравс! Шнель!²⁾

Абевенко зарухався, заметушився, нарешті надів кашкета і задріботів до порога.

ПАВЛО (вслід Абевенкові).. Тримайтеся, друже! І пам'ятайте про те, що я вам сказав!

ЖАНДАРМ (до Павла, люто). Руїк, сакрамент!³⁾

Жандарм і Абевенко вийшли. Павло сам. Став серед камери, замислився. Павза.

ПАВЛО. Розум, серце, інстинкти... аргументи, контраргументи — все змішалось... (По павзі). Хтось мов би нашіптує: «Життя дається тільки раз... тож — будьщо живи! Немає отрути — задуши, але живи!» (По павзі). Задушити?.. Слабу, беззахисну істоту? Її життям підпілля врятувати? Але... чому ж не своїм? (По павзі). І потім жити? Насолоджуватися щастям? П'яніти коханням? Як це мерзко!..

Камеру наповнила темрява. Велика павза. Потім стало знову видно. Павло стоїть на тому самому місці.

ПАВЛО. Альтернатива: або з печаттю ганьби на чолі жити, або... вмерти. (По павзі). Вибираю смерть. (По павзі). Листа треба написати — дати пояснення.

---

¹⁾ Я... я тут... ²⁾ Виходь! Швидко! ³⁾ Тихо! (Сакрамент — дослівно т а і н с т в о. Німці вживають як лайливе слово).

Видобув з-під матраца аркуш паперу і, сівши на ліжку, почав писати листа. Павза. Потім з гуркотом відчинилися двері — і на порозі Абебенко і жандарм.

ЖАНДАРМ (люто). Шнель!! (Дав Абебенкові стусана межі плечі). Шмутцігес швайн! ¹⁾

Абебенко тяжко впав серед камери. Двері за жандармом зачинилися.

АБЕВЕНКО (диким вереском). Убили!! Вже, мабуть, убили!!

ПАВЛО (підбіг до нього, допомагає встати). Вставайте, вставайте! Ах, звірюки вони прокляті!!

АБЕВЕНКО (пручається, махає руками). Не треба!! Не треба!! Геть, геть від мене!.. Ви мій ворог! Ви мене підмовили!.. Ви навмисне!.. Ви хочете, щоб мене вбили!.. Геть, геть!

ПАВЛО (силоміць підняв і посадив Абебенка на ліжку). Ні, ви помиляєтеся — я з вами цілком щирій. (Пильно дивиться на нього).

АБЕВЕНКО. Трохи не вбили... І це щирість?!

ПАВЛО (строго). Ви обіцянку свою виконали? Не проговорилися?

АБЕВЕНКО. Виконав! Краще був би не виконував!.. За що ж на мене така люта кара?!

ПАВЛО (набик). Дивовижна нікчемність. Зовсім втрачає людську подобу.

Павло сів на своє ліжку і продовжує писати листа. Абебенко стогне, скиглить, вовтузиться. Павза.

АБЕВЕНКО (мов би марить). А було так гарно! О сьомій годині вставав... пив чай... Нелічка

---

¹⁾ Брудна свиня!

поправить краватку... почистить пальто... і поцілує, обов'язково поцілує... Приходив на працю... ретельно виконував завдання... Повага, авторитет, заслуги... Дають премії, нагороджують медаллю... ще трішки - трішки і вже б орден мав... Чого ж мені бракувало? (Божевільно). Ха-ха-ха! Самостійної України!..

ПАВЛО (сховав у кишеню написаний лист, устав, скидає з себе піджака, по павзі). Скиньте й ви свого піджака!

АБЕВЕНКО (злякано). Що? Скинути?.. Ви мене хочете вбити?.. (Устав із ліжка, задкується). Змилуйтеся!.. То я сказав між іншим... не надавайте тому ваги... я за справжню самостійну Україну...

ПАВЛО. Скидайте, кажу вам! Швидко!

АБЕВЕНКО. Ну... я скину... алеж ви зважте хоч на мої заслуги... (Похапцем скинув із себе піджака).

ПАВЛО. А тепер ви надіньте мій, а я ваш. Кашкетами також перемінімося. (Взяв Абеєвенового піджака, надіває).

АБЕВЕНКО (взяв Павлового піджака, надіває). Ну... я надіну... Алеж що це значить?..

ПАВЛО. Те значить, що ви вийдете на волю.

АБЕВЕНКО. На волю?? Буду жити??

ПАВЛО. Але спокійно. Вихід на волю може настати кожної хвилини. Вас покличуть на моє ім'я. Не дивуйтеся. (Витяг із кишені листа, дав йому). Цього листа віддасте тому, хто вас звідси виведе.

АБЕВЕНКО (сховав листа). Чудо! Справжнє чудо! Боже! Це ти на мої сльози зглянувся! (Схо-

пив Павлову руку, цілує). Ви мій янгол спаситель! Ви найкраща в світі людина!

ПАВЛО. Не треба! (Звільнив руку). Будьте тверді. Вам доведеться ще багато витримати.

АБЕВЕНКО. Все, все витримаю — і двірником, і жебраком, і асенізатором... (У дверях забрязкав ключ).

ПАВЛО. Приготуйтеся — можливо вже зараз. Пам'ятайте, що покличуть на мое ім'я. І, отже, на всякий випадок, прощайте! (Взяв Абевенкову руку, потиснув).

АБЕВЕНКО. Прощайте!

Павло сів на ліжко, похилився. Абевенко став поруч. Відчинилися двері, і в камеру в супроводі жандарма вступив Остап, одягнутий в німецький офіцерський однострій. Павза.

ОСТАП (спокійно, твердо). Дер фергафтете Пауль Негода! ¹⁾

АБЕВЕНКО (ледь-ледь чутно). Ой, Боже!

ПАВЛО (міцно штовхнув Абевенка в ногу, шепотом). Ідіть!

АБЕВЕНКО (враз «підбадьорився», виступив уперед).

ОСТАП. Геен зі геравс! ²⁾

Остап, Абевенко і жандарм вийшли. Павло сам. Він став посеред камери і закам'янів. За вікном виразніше загунали ковані чоботи німецького вартового. Велика павза.

ПАВЛО. Вибрав смерть...

ЗАВІСА.

---

¹⁾ В'язень Павло Негода! ²⁾ Виходьте!

Друга сцена.

Ніч. Освітлена матовим електричним світлом кімната Варвари. Ліжко, канапа, стіл, кілька стільців, шафа з книжками. Портрет Лесі Українки. На канапі з книжкою в руках сидить Варвара, поруч на стільці — Богдан. Із сусідньої кімнати, то замріяно-ніжні, то бурхливо-бентежні — акорди фортепіано.

ВАРВАРА. В поведінці жандармів не помічено ніякої переміни — передачу прийняли, як і завжди.

БОГДАН. Це прикмета добра, але разом з тим це ще не доказ того, що гестапо справді не обізнане з нашим заміром.

ВАРВАРА. Вважаєте, що поведінка жандармів може бути звичайним тактичним маневром?

БОГДАН. Може бути навіть і не маневром, а лише наслідком непоінформованости. А за пару годин перед акцією їх замінять іншими, відповідно підготовленими, і... ну, словом, все може бути.

ВАРВАРА. Так, може бути все. Проте, в мені якесь таке передчуття...

БОГДАН. Недобре?

ВАРВАРА. Ні, що мов би акція мусить бути вдалою.

БОГДАН. Жінкам властиво тонко відчувати. Тож, може, ваше передчуття, Варваро — найпевніша прикмета. (Акорди нараз — бентежною каскадою. Богдан заслухався. По павзі). Фортепіано зраджує Яринчин неспокій.

ВАРВАРА. І зраджує, і розраджує.

БОГДАН. Але що це вона грає?

ВАРВАРА. Мелодію, що не має назви.

БОГДАН. Як це розуміти?

ВАРВАРА. Імпровізація.

БОГДАН. Імпровізація?? Першорядно!

ВАРВАРА. В цих звуках є щось від моря. Правда? Ну, от коли море розбурхане і розбиває хвилі об скелястий берег.

БОГДАН. Але в них я чую щось і від зір — якесь мов би зоряне тремтіння...

ВАРВАРА. Вона любить, Богдане, а любов, — звичайно, не спотворена, а кришталево чиста любов, — ошляхетнює душу, робить її безмежно зоряною — саме такою, як ця мелодія.

БОГДАН. Або безмежно нещасною...

ВАРВАРА. Чому ви так говорите? Ви, певно, щось подібне пережили?

БОГДАН. Ні... це я між іншим... я, власне, хочу сказати, що в цих звуках чується щось незбагнено хвилююче, я б сказав — суто українське. А ви, Варваро... чи знали ви те почуття, що робить душу безмежно зоряною?

ВАРВАРА. Я?.. (Глянула кудись убік, по обличчю майнула тінь. Павза). Так, я те почуття знала.

БОГДАН (зачудовано дивиться їй в очі).

ВАРВАРА. Чому ви так дивитесь?

БОГДАН. Може тому, що... ваші очі нагадують мені карпатську осінь. Власне, осінній карпатський день, коли ліс перейнятий бронзовими спалахами, а долини нишкнуть в якійсь неземній задумі.

ВАРВАРА. Тільки тому?

БОГДАН. Ну, і тому ще, що скоро я вас, може... взагалі вже бачити не буду.

ВАРВАРА. Чому ж?

БОГДАН. Ви знаєте. Організація зацікавлена, щоб я на посаді дольмечера в гестапо тримався якнайдовше. Ну, і цілком зрозуміло, що у зв'язку з акцією в моєму становищі не виключені деякі ускладнення. І, може, тому я й запитав...

ВАРВАРА. Про зоряне почуття?

БОГДАН. Ні, про те почуття, що від нього душа зоряніє.

ВАРВАРА (по павзі, з нотками смутку). Я мала гарного, навіть дуже гарного товариша. Було це чотири роки тому. Ми обоє працювали в школі...

БОГДАН. Чом же його тепер біля вас немає?

ВАРВАРА. Щастю нашому став на перешкоді неблаганний фатум...

БОГДАН. Що ж сталося?

ВАРВАРА. Однієї темної осінньої ночі до нас несподівано завітали нічні гості — озброєні енкаведисти. І вони його взяли. І що з ним сталося потім — не знаю й досі, бо всі мої намагання щось довідатися про нього були марні. Ви, Богдане, не уявляєте, як мені було тоді тяжко!

БОГДАН. І ви його ще й тепер любите, Варваро?

ВАРВАРА (на мить зосередилася в собі, потім твердо). Так, люблю! (Павза). Але що я тоді, Богдане, тільки передумала! Мене невідступно мучили питання: «Чому? Чому така несправедливість? Чому така жорстокість?»

БОГДАН. І ви на ті питання знайшли відповідь?

ВАРВАРА. Знайшла! Сатанинська суспільна система — така була та відповідь. (Екстатично). І я тоді прокляла ту систему! Я заприсяглася, скільки моїх сил і вміння — руйнувати її!

БОГДАН. Задля якого ж ідеалу ви зважилися, Варваро, ту систему руйнувати?

ВАРВАРА (посміхнулася). Ах, які ж бо ви, Богдане! Ви мене екзаменуете!

БОГДАН. Та ні — ви зле зрозуміли!..

ВАРВАРА. Але я скажу: ту систему я зважилася руйнувати в ім'я нашої національної правди.

БОГДАН. І ви руйнували?

ВАРВАРА. В цих стінах (обвела поглядом кімнату) я з ласки Василини Степанівни третій рік мешкаю. І якби вони вміли говорити, то про мою руйницьку роботу вони б вам, Богдане, багато розповіли. А я скажу коротко: Яринка, Володя і чимало інших таких, як вони — це мої духовні витвори. І сьогодні, Богдане, я горда з них!

БОГДАН (замилувано дивиться на Варвару, по павзі). В цю мить ви мені, Варваро, нагадуєте струнку карпатську смереку, що стоїть на високій вершині і сміло змагається з вітрами і бурями.

ВАРВАРА. А ви, Богдане, необ'єктивні — ви мене ідеалізуєте.

БОГДАН. Може. Проте, цілком щиро.

У дверях нараз — Ярина. В руках у неї будильник.

ЯРИНА. Ой, пробачте! Зовсім забула посту-
кати! (Зробила крок назад).

ВАРВАРА. Нічого, нічого, Яринко! Заходь!

ЯРИНА (увійшла). Я лиш на хвильку. Я хо-
тіла взяти у вас, Варваро Михайлівно, перший
том Лесі Українки.

ВАРВАРА. Сядь посидь. Зараз пошукаю.

Варвара встала і підійшла до книжкової
шафи. Ярина сіла на стілець біля столу, бу-
дильника продовжує тримати в руках.

БОГДАН (посміхаючись). Ваш будильник,
Яринко, на цілу годину йде пізніше.

ЯРИНА (скочила на ноги). Справді?? (Швид-
ко глянула на будильник, потім на усміхненого
Богдана — і зрозуміла, що її «набрали»). Ви жар-
туєте!.. Я зовсім забула... Я дивилася, котра го-
дина... (Знову сіла на стілець, будильник поста-
вила на стіл).

ВАРВАРА. Нічого, Яринко! Іноді буває.

БОГДАН. Буває. Звичайно. Одначе, я му-
шу вже йти. (Устав). Тож ласкаво перепрошую!

ВАРВАРА. Ви вже йдете? (З книжкою в ру-
ках підійшла до столу).

БОГДАН. Йду. Проте, ще пара зауважень.
Перше: вікно кімнати, в якій я працюю, і ви, Вар-
варо, і ви, Яринко, знаєте добре.

ВАРВАРА. Так.

БОГДАН. Завтра, десь о десятій годині ран-
ку, ви над ним зробите спостереження. Якщо бу-
де воно зачинене — то то значитиме, що мене
заарештовано. Буде відчинене — зі мною все в
порядку. Вам зрозуміло, правда?

ВАРВАРА. Цілком!

БОГДАН. Друге: якщо мене розстріляють, то при першій нагоді в коротких словах повідомите про те на оцю адресу. (Витяг із кишені і дав Варварі аркушик паперу). Вам зрозуміло, правда?

ВАРВАРА. Цілком!

БОГДАН. А тепер перепрошую і добраніч! (Намірився йти).

ВАРВАРА. Чекайте, Богдане! (Голос заколивався). Якщо з вами буде недобре, то... будьте тверді і згадайте... про струнку карпатську смереку...

БОГДАН. Згадаю, Варваро! Обов'язково згадаю... Добраніч!

ВАРВАРА } Добраніч!
ЯРИНА }

Богдан вийшов. Варвара стоїть непорушна.

ЯРИНА. Дванадцята година вже минула...

ВАРВАРА (кинулася). Ага... (Дає Ярині книжку). Тож візьми, Яринко.

ЯРИНА (взяла книжку). Дякую, Варваро Михайлівно! (Встала).

ВАРВАРА. Не йди ще, Яринко! Побудь. Поговоримо. (Сіла на канапу, Ярина — поруч). Поезія Лесі Українки — мов широка, повновода ріка.

ЯРИНА. В ній так багато твердої віри і сили. І коли я її читаю, то чую, що та сила якимсь таким невидимим струмочком і в мене вливається

ВАРВАРА. З цього джерела я також дуже часто черпаю насагу. (По павзі). Так, дванадцята вже минула. Вирішальні хвилини.

ЯРИНА. Мені аж серце холоне... Може їх усіх заарештували або постріляли...

ВАРВАРА. Не думай так, Яринко — все буде гаразд. Гестапо під повним контролем нашої боївки. (По павзі). Мені Володя на думці. Його таки треба було не допустити до акції.

ЯРИНА. Пан Остап хоче, щоб він загартувався. А йому тільки нагадай...

Хряпнувши дверима, вихром улетів Володя. В гордовитій позі став серед кімнати, посміхається.

ВАРВАРА. Аж надто легкий на спомин! }
ЯРИНА. Ой, це Володя! } Разом.

ВОЛОДЯ. Факт, що я!

ЯРИНА (майже підбігла до нього). Ну, як, Володю? Врятували? Все гаразд? Нікого не забито?

ВОЛОДЯ. Все якнайкраще! Страшно навіть і трохи не було!

ЯРИНА (нетерпляче смикає його за рукав). Розкажуй же, Володю, розкажуй!

ВАРВАРА. Та ви посідайте! Володю, сядь — ти ж натомився.

ВОЛОДЯ. От і не сяду, Варваро Михайлівно, — так мені краще розповідати.

ЯРИНА. Ну, вже розкажуй, розкажуй!

ВОЛОДЯ (набрался поважності, кашлянув). Посідали ми, значить, на зіс. Я і Василь — спереду, а дядько Остап і дядько Тиміш — іззаду. Всі, як один, з наганами і гранатами. Зіс тільки фррр — і полетів, мов куля. За парком Шевчен-

ка, у провулку, де шипучу воду продають, ми зупинилися. Дядько Остап і дядько Тиміш наказали нам з Василем чекати і не ловити гав, а самі пішли геть. Ми чекаєм і чекаєм. Коли гульк — хтось іде. Ми насторожилися. Нагани — наготові. Придивилися — аж то дядько Остап і дядько Тиміш вертаються. А з ними й ще один пан. Потім усі повсідалися, і зіс тільки фррр — і знову полетів, мов куля.

ВАРВАРА. А де ж вони всі тепер?

ВОЛОДЯ. Та сюди ж ідуть. Це я навмисне їх випередив, щоб якнайшвидше розповісти про все...

ЯРИНА (радісно). Сюди?? Павло йде сюди??

ВОЛОДЯ. Та... мов би Павло.

ВАРВАРА. Чому «мов би»?

ЯРИНА. Хіба ти його не впізнав? } Разом.

ВОЛОДЯ. Бо я добре й не роздивився... Бо ми з Василем сиділи, значить, спереду, — кермували зісом, а той пан — іззаду... Та ще й темно так, що хоч дивися, хоч не дивися — однаково...

ЯРИНА. Володю, ти ж його знаєш — міг би і в темряві впізнати.

ВОЛОДЯ. Ну, мов би він... (Стук у двері). Та ось вони вже й прийшли.

ВАРВАРА. Зайдіть! (Устала).

Увійшов Остап і Абебенко. Остап в німецьким офіцерським однострої; він рішучий, категоричний. Абебенко — згорблений, зіщулений; кожний його рух — розгубленість і переляк.

ОСТАП. Добрий вечір!

АБЕБЕНКО (голос тремтить). Добрий вечір!

ВАРВАРА

ЯРИНА

} Добрий вечір!

ОСТАП. Дайте панові Абеვენкові стільця!
ВАРВАРА (поставила поруч Абевенка стілець). Сідайте, будь ласка!

АБЕВЕНКО. Дякую! Щиренько дякую! (Сів)

ВАРВАРА (до Остапа). А Павло?

ОСТАП. Зараз узнаете. (До Абевенка). Тепер друже, говоріть. Коротко. Чітко. Ясно.

АБЕВЕНКО. Я ні в чому не винен!.. Це Бог змилостивився!.. Мене вже хотіли вбити!..

ОСТАП. Говоріть конкретно!

АБЕВЕНКО. Я ж зовсім конкретно..

ОСТАП. Може, маєте при собі листа або записку?

АБЕВЕНКО (заметушився). Я й забув!.. маю.. (Витяг із кишені згорнутий аркуш паперу, дає Остапові). Ось... візьміть!..

Остап узяв папір, розгорнув. Усередині — ще один згорнутий аркушик: лист Ярині.

ОСТАП (до Ярини). Візьми, дочко — це тобі.

На Ярині немає лица. Взяла лист і, ставши біля столу, боязко розгортає його. Павза.

ОСТАП. Отже, слухайте, що пише Павло. (Обвів усіх очима, читає). «Наказу організації виконати не зміг, бо не одержав отрути...» (Глянув запитливо на Варвару).

ВАРВАРА. Не одержав? Конфіскували!..

ОСТАП (читає далі). «Абевенко цілковито втратив почуття національного обов'язку і честі. Останню езекуцію він витримав лише в наслідок твердого запевнення від мене, що мужньою поставою він здобуде собі негайне звільнення. Лишити його тут, а самому вийти на волю — це рів-

нозначно зраді... Тим то, щоб урятувати становище, я передаю його у ваше розпорядження. А сам лишаюся. Розумію, що на смерть. Тримаюся міцно. Прощайте! Слава Україні!»

Ярина похитнулася, махнула рукою і збила із столу будильник. Будильник упав на підлогу і розбився.

ЯРИНА. Ой!.. Смерть!! (Вибігла з кімнати).

ВАРВАРА. Яринко! (Швидко вийшла вслід за нею).

ВОЛОДЯ (підняв розбитий будильник). От іще чудна! Взяла розбила...

АБЕВЕНКО. Я зовсім ні в чому не винний!.. Це Бог на мої сльози зглянувся!..

ОСТАП (дивиться на Абевенка). Ганебна рабська душа!

ЗАВІСА.

ТРЕТЯ ДІЯ

Перша сцена.

Ранок. Міський парк, клямба. Від клямби радіюсами в різні сторони відходить кілька алей. Посеред клямби, на постаменті, почорніла, потріскана і без голови — гіпсова статуя спортсмена. З вулиць доноситься напружений гул автомашин. Тінисте гілля дерев, кілька лавок. Деякий час немає нікого. Потім з'являється Володя.

ВОЛОДЯ (руки в кишенях, грайливо наспівує).

Прийшов до Байди
Сам фюрер німецький:
«Схаменися, Байдо,
Байдо молодецький!»   два рази

(Подивився навколо, говорить).

Досі не прийшли! Я й знав, що так буде. От іще мені! Я вже й пакета одтарабанив, і на коксохім-завод розвідку зробив, і на станцію збігав, а їх іще немає... От іще мені! (Сів верхи на лавку і знову наспівує).

«Ти покинь, Байдо,
Всі свої химери!

знову в кишені і, знову наспівуючи, повільно віддаляється).

Та захопив ловко
Байда скоростріла
І в саму головку
Фюрера поцілив!   два рази

Володя пішов. Немає нікого. Павза. Потім ідуть Варвара і Ярина.

ЯРИНА. Не дивіться на мене так, Варваро Михайлівно!

ВАРВАРА. Сядьмо. (Сіли обидві на лавці. Тобто як?)

ЯРИНА. Мов би говорите: яка ж бо ти нещасна...

ВАРВАРА. Дівчинко, ти помиляєшся. Мені того і в думці немає. (По павзі). Тобі відпочити треба — зі сну вибилася.

ЯРИНА. Ні, не те, Варваро Михайлівно... зовсім не те...

ВАРВАРА. А що ж?

ЯРИНА. Чи ж можна думати про себе, колиж втрачаєш найближчу людину...

ВАРВАРА. Саме тому тобі й відпочити потрібно. Бо зрозумій: ні ти, ні всі ми Павла ще не втратили. І якщо будемо витривалими, то не втратимо. А для того, щоб такими бути...

ЯРИНА. Ви такі добрі, Варваро Михайлівно Але... я не хочу омани...

ВАРВАРА. Жадної омани! Кажу лише те що думаю і в чому переконана.

ЯРИНА. Ні, не треба... не хочу...

ВАРВАРА (по павзі, притишено). Якби ми Павла навіть і втратили, то й те не повинно деморалізувати нас. Адже так?

ЯРИНА. Звичайно... а тільки...

ВАРВАРА. Що?

ЯРИНА. Серцю тяжко... невимовно тяжко... Вірите, Варваро Михайлівно?

ВАРВАРА. Вірю, дівчинко. (По павзі). А Павлові хіба легше? З хвилини на хвилину очікувати на смерть!..

ЯРИНА. Йому тяжко! Йому дуже, тяжко!..

ВАРВАРА. Та від нього ми не почули ще ні скарги, ані нарікання. Він мов шматок твердого металу.

З бокової алеї розмахистими кроками вийшов Володя. На обличчі, в руках — задержувача заклопотаність.

ВАРВАРА (Володі назустріч). Запізнився трохи, молодий козаче!

ВОЛОДЯ. От і нічого подібного, Варваро Михайлівно! Я сюди, будьте певні, коли прийшов! Тут вас тоді ще й не було.

ВАРВАРА. Алеж як ми сюди прийшли, то тут ще й тебе не було.

ВОЛОДЯ. Е ні, я вже був тут! Тільки я був не зовсім тут. Бо я, значить, як прийшов, то почав міркувати: що ж робити? Чекати, поки ви прийдете? Ні, думаю, чекати ніяк не можна...

ВАРВАРА. Ти вже був біля гестапо?

ВОЛОДЯ. Факт, що був! І вже все розвідав.

ВАРВАРА (строго). Ти, я бачу, не завжди вважаєш потрібним думати і пам'ятати!

ВОЛОДЯ. Таж я, Варваро Михайлівно... Таж справжній запорізький козак...

ВАРВАРА. Ти вчинив недисципліновано і безвідповідально. Розумієш? Місто кишить поліцаями — і один ти дуже легко міг допуститися якоїсь прикрої необережності.

ВОЛОДЯ. Таж я, Варваро Михайлівно...

ВАРВАРА. Ніяких «таж» — дисципліна перш за все! Про твою поведінку доведеться панові Остапові доповісти. Але це потім. А зараз говори, що ти спостеріг.

ВОЛОДЯ (одрапортував). Я спостеріг поліцаїв, собак і вікно!

ВАРВАРА. Зачинене?

ВОЛОДЯ. Зачинене!

ВАРВАРА. Ти не помилився?

ВОЛОДЯ. Факт, що ні!

ВАРВАРА. Заарештували... (Різко підвелася). Проте, мушу переконатися на власні очі. (До Ярини, лагідно). Ми з Володею на деякий час відійдемо, а ти або почекай нас, або, якщо хочеш — піди собі додому.

ЯРИНА. Я почекаю.

ВАРВАРА. Ну, то почекай — ми швидко вернемося. Ходім, Володю! (Разом з Володею віддаляється).

ВОЛОДЯ. От ви, Варваро Михайлівно, мов би не вірите мені, а я все точно розвідав.

ВАРВАРА. Чом не вірю? Вірю! Але ми мусимо бути дуже обережними.

Варвара і Володя вийшли. Ярина сама Павза.

ЯРИНА. Сам схотів умерти... для України... А що ж мені?.. Також?.. (Затулила обличчя руками. Павза). Ні! Я буду жити для України!

Увійшов Анатолій. Меланхолійно-аритмічні кроки, хворобливий блиск у очах. В руках ясенова вітка. Наблизився до Ярини.

АНАТОЛІЙ. Несподівана, але дуже приємна зустріч. Добридень!

ЯРИНА. Добридень!

АНАТОЛІЙ. Я сяду біля вас, Яро. Не запе- речуєте?

ЯРИНА. Як собі хочете.

АНАТОЛІЙ (сів поруч). А я сьогодні якимось думав про вас, Яро, і цілком щиро вам співчував. Ваше становище справді, я б сказав, трагічне.

ЯРИНА (кинула на нього гострий погляд, одвернулася).

АНАТОЛІЙ. Але я себе втішив філософським розміркуванням такого порядку: нічого в світі немає вічного, або, Шевченковими словами кажучи, все йде, все минає і краю немає. Тож, згідно з цим непохитним законом буття, і ваше лихо, Яро, також мине, серце ваше знов оживе, і навколишній світ, що зараз вам потьмарився, забринить ізнов для вас урочистою симфонією... Словом, діалектика, Яро...

ЯРИНА (сухо). Не переймайтеся так дуже моїм лихом, не робіть собі з того клопоту.

Анатолієві нервово пересмикнулося обличчя. Десь загавкала вівчарка.

АНАТОЛІЙ (обриває на ясеновій віточці листки і приказує). Любить — не любить, плюне

— поцілує, к серцю прижме—к чорту пошле. Любить — не любить... (До Ярини). Але чому б я мав не перейматися? Хіба в тому є щось неетичне? (Знову обриває листки і приказує). Плує — поцілує, к серцю прижме — к чорту пошле, (До Ярини). Адже це просто своєрідна реакція культурної, гуманної людини. (Знову обриває листки і приказує). Любить — не любить... О-о бачите, Яро?! Він не любить!

ЯРИНА. Хто?

АНАТОЛІЙ. Ну, хто ж? Ну, про кого йде мова? Павло.

ЯРИНА. Навіщо ви таке говорите, Анатолію коли ви нічого не знаєте?

АНАТОЛІЙ. Подробиць, звичайно, не знаю Але загальна лінія його поведінки у відношенні до вас, Яро, для мене аж надто ясна.

ЯРИНА. Ясна?

АНАТОЛІЙ. Вам дивно? Але скажіть, Яро хіба це явище нормальне, коли людина, яка має всі можливості бути живою і насолоджуватися щастям кохання, захотіла раптом умерти? Це явище нормальне?

ЯРИНА. Зрозуміти це явище як нормальне для декого недоступно.

АНАТОЛІЙ. Саме для кого?

ЯРИНА (підкреслено). Для того, хто вузький егоїст, хто все в житті вимірює міркою особистої вигоди.

АНАТОЛІЙ (по павзі). Петрарку і Данте вигадаю, не зважителя назвати вузькими егоїстами? А як вони любили! Для них об'єкт їхнього кохання був справжнім божеством, яким вони жи-

ли і на яке вони пристрасно молилися своїм неперевершеним поетичним словом.

ЯРИНА. Проте, втративши свої «об'єкти кохання», самогубством не покінчив ні той, ні інший.

АНАТОЛІЙ. Ну, то й що ж?

ЯРИНА. Те, що в житті для них було, очевидно, щось іще важніше, задля чого вони вважали своїм обов'язком жити.

АНАТОЛІЙ. Алеж не вмерти?

ЯРИНА. Різниці ніякої. Якби для того, для чого вони лишилися жити, треба було не жити, а вмерти — вони б умерли. Я в цьому певна. Бо для таких людей своє особисте — то лише щось другорядне.

АНАТОЛІЙ. То ви, певно, вважаєте, що для Павла його особисте також лише щось другорядне? І цим пояснюєте його поведінку? Ах, яка це помилка!..

ЯРИНА. Ви можете чимсь іншим пояснити?

АНАТОЛІЙ. Та хіба ж не ясно, що його дивна поведінка — то прямий наслідок хворобливої апатії до всього в житті. Ах, Яро!.. Я ж його знаю, як свої п'ять пальців...

ЯРИНА (різко підвелася). Можете собі знати, що хочете. До побачення! (Зробила кілька кроків).

АНАТОЛІЙ (також устав, благаючи). Почекайте, почекайте, Яро! Я ще маю вам дещо сказати...

ЯРИНА. Ще не всі образи виговорили?

АНАТОЛІЙ. Абсолютно помиляєтеся! Ось сядьте! На одну лише хвилинку...

ЯРИНА (сіла). Говоріть.

АНАТОЛІЙ (також сів). Бачте, Яро, я хочу сказати... Ага!.. Ви пам'ятаєте університетську вечірку... ту вечірку, на якій ми з вами познайомилися? Було це в місяці травні. Цвіли, здається яблуні... В залі гриміла оркестра, і сріблився молодий, безтурботний сміх, і світилися щастям обличчя. Ви були в якійсь такій... мов би голубій сукні і нагадували собою грайливого метелика. Кілька разів ми з вами кружляли в танці. Потім вийшли на балькон. Травнева ніч рясно обсіпала нас тріпотливими пелюстками зір і обвіяла п'янкими пахощами садів. І були ви тоді абсолютно іншою... абсолютно не такою, як тепер... Ви це пам'ятаєте, Яро?

ЯРИНА. Пам'ятаю. Але що з того?

АНАТОЛІЙ. От бачте! Я так і знав, що ви пам'ятаєте... І від вашої щирости і безпосередности було мені тоді так легко і прозоро! І з того часу я не переставав думати про вас...

ЯРИНА. Про це ви мені вже говорили кілька разів, і я не розумію...

АНАТОЛІЙ. Для чого я знову говорю?

ЯРИНА. Саме це.

Десь ізнову загавкала вівчарка.

АНАТОЛІЙ. Причина досить проста. Вам Яро, зараз дуже тяжко. Я це чудово розумію. Ви потребуєте моральної підтримки — дружньої поради, ласкавого слова... І все це, — кажу цілком щиро, — ви завжди зможете знайти в мені. бо... мої почуття до вас такі, як і були.

ЯРИНА. За вашу увагу до мене я вам, Анатолію, дуже вдячна, але... в моральній підтримці потреби покищо не почуваю. (Встала).

АНАТОЛІЙ. Ні, ви ще не йдіть! Ще почекайте!

ЯРИНА. Алеж ви, здається, вже все сказали.

АНАТОЛІЙ. Ні, ще не все, абсолютно не все! почекайте ще! Сядьте!..

ЯРИНА (сіла, запитливо дивиться на Анатолія).

АНАТОЛІЙ. Я буду говорити цілком одверто... ви мені дозволяєте?

ЯРИНА. А хіба я можу вам заборонити?

АНАТОЛІЙ (по павзі, мов у гарячці). Ви, Яро... любите Павла. Я розумію — це святе почуття. Перед ним я з побожністю схиляю свою голову. Але закони буття невблаганні... Павлові я, звичайно, нічого лихого не бажаю... Але... що буде з ним завтра? (Павза). І якщо, всупереч усьому, станеться так, що його не буде, то... невже у вашім серці, Яро, не знайдеться... крихітки теплого почуття для мене?

ЯРИНА. На одвертість я відповім одвертістю. Слухайте: серце мое ніколи до вас не прихилиться. Спитаєте: чому? Не знаю. Це щось таке, що не залежить від волі і чого не можна досягнути розумом. Це якось мов би само по собі. І тому не шукайте, Анатолію, моєї прихильності, бо ви її не знайдете. (Встала). До побачення! (Пішла).

АНАТОЛІЙ (догнав її, схопив за руку). почекайте!! Це ваше останнє слово?? Останнє???

ЯРИНА (звільнила руку). Останнє!

Ярина рішучими кроками віддалилася. Приголомшений, розбитий, Анатолій стоїть на однім місці. Очі його тупо дивляться вздовж алеї, по якій відійшла Ярина. Павза.

АНАТОЛІЙ (в голосі дикий розпач і лють).
Оце так одчитала!.. (Схопив сам себе за голову).
Ах, прокляття! А я, дурень, сподівався, що моєю буде... Ідіот же я такий!.. Ух, не знаю, що зробив би!.. Але стій!.. Я сказав їй ще не все... я ще мушу сказати їй... Дожену! Я дожену її!..

Анатолій, мов навіжений, подався Ярину доганяти. Вибігло кілька німецьких поліцаїв — озброєні, із собаками.

ПОЛІЦАІ (азартно).

- Єманд іст гелявфен! ⁴⁾
- Філяйхт, айн бандіт! ²⁾
- Форвертс! Фанген! ³⁾
- Форвертс! Круціфікс!

Поліцаї побігли „ловити”. Увійшли Варвара і Володя.

ВОЛОДЯ. А от їх і можна врятувати! І навіть аж ніяк не трудно...

ВАРВАРА. Я й не кажу, що не можна. Обміркуємо — ще не пізно. (Глянула на лавку, де сиділа Ярина). Яринка вже пішла.

ВОЛОДЯ. Запорізькі козаки не таке виробляли! А тут що? Повбивати гранатами всіх вартових — і готово!

ВАРВАРА. Обміркуємо, Володю. А зараз біжи до пана Остапа. На поліцію тільки не наскоч!

---

¹⁾ Хтось побіг! ²⁾ Мабуть, бандит! ³⁾ Ловити!

ВОЛОДЯ. Біжу, Варваро Михайлівно! (Зробив кілька кроків).

ВАРВАРА. Або чекай! Підемо разом — мені також потрібно в той бік.

Варвара і Володя пішли. Павза. Задиханий, розпатланий, з'явився Анатолій. Став. Божевільно водить очима.

АНАТОЛІЙ. Все втратив і нічого не набув... Ах, прокляття!! Ні, трьом нам на світі тісно!.. Абсолютно тісно!.. Хтось мусить поступитися... (Павза). Ха-ха-ха! Космос, планети і... малюсінський злочин...

ЗАВІСА.

Друга сцена.

I

Передполудневий час. Кімната і обстановка першої дії. Біля столу сидить Ярина — читає книжку. Увійшла Василина, стала біля столу, дивиться на Ярину довгим, пильним поглядом.

ВАСИЛИНА. Дочечко! І навіщо тобі знову читати?! Ляж бо краще та спочинь собі гарненько! Бо ти ж була в мене, як та квіточка майова, а тепер на тобі вже й лиця немає...

ЯРИНА (підвела голову). Не турбуйтеся, мамо! Я себе почуваю цілком добре. А трохи згодом і спочину.

ВАСИЛИНА. Ти все так, дочечко, кажеш: згодом та згодом та так і не відпочинеш. А наступить вечір — знов у діло підеш.

ЯРИНА. Ну, що ж, мамо, так тепер треба.

ВАСИЛИНА. Та я ж і не кажу, що не треба. Як треба — то й треба. А тільки ж і здоров'я своє шанувати треба. (По павзі). І про Павла багато не думай, дочечко! Бо що ж поробиш, коли так склалося?! Та не тільки ж і парубка, що він... Україна, гей-гей, яка велика! То ти й не думай про нього... Бо я ж кажу, що ти була в мене, як та квіточка майова, а тепер на тобі вже й лиця немає.

ЯРИНА (рвучко встала, обняла й поцілувала матір). Мамусю! Які ж бо ви справді! Я ж вам кажу, що мені цілком добре: і спати зовсім не хочеться, і про Павла... тільки трішки думаю...

ВАСИЛИНА. Отака ти й є в мене, дочечко! Приластишся, приголубишся та й не даси всього виговорити...

Увійшов Володя. Він якийсь особливий: тихий, зосереджений... Став, щось мов би хоче сказати — і мовчить. Павза.

ЯРИНА (стурбовано). Що сталося, Володю?

ВОЛОДЯ. Той пан Абебенко...

ЯРИНА. Потрапив знову до гестапо??

ВОЛОДЯ. Ні... повісився...

ВАСИЛИНА (перехристилася). Свят! Свят!
Свят!

Темно.

II

Годину пізніше. Та сама кімната. Круг столу сидять Остап, Варвара і Тиміш. Володя на балконі — вартовий.

ОСТАП. Вчора перед нами стояло питання лише про Павла, сьогодні — і про Павла, і про Богдана. Вчора гестапівці були спокійні і безпечні, сьогодні — мов роздратовані тигри. Становище, як бачимо, ускладнилося.

ВАРВАРА. Богдана, — майже з певністю можна сказати, — заарештовано не на підставі фактичних даних про його підпільну роботу, а лише на підставі «здорового глузду», тобто підозріння.

ТИМІШ. Для гестапо, щоб відпровадити українця на шибеницю, підозріння цілком вистачає.

ВАРВАРА. Це так. Але я хочу сказати, що у зв'язку з відсутністю фактів ми маємо шанси на виграш у часі, бо слідчий процес мусить уповільнитися.

ОСТАП. О ні! Це ще, як кажуть, вилами по воді писано! В таких випадках слідчий процес може не тільки уповільнюватися, а й прискорюватися.

ВАРВАРА. Винятки, звичайно, можливі. Проте, раніше за Павла Богдан страчений бути не може, хоч його справа матиме і якнайшвидше вирішення.

ТИМІШ. Дуже можливо, що їх обох разом стратять.

ВАРВАРА. А якщо так, то цілком зрозуміло, що зараз ми всю увагу мусимо сконцентрувати саме на питанні про Павла.

ОСТАП. З цим можна погодитися. (По павзі). Здійсненою акцією бажаної мети ми не досягли. Чому — всім нам ясно. (Глянув на свого годинника). В нашому розпорядженні якихось десять або одинадцять годин. (Підкреслено). Отже — як бути з Павлом? Що почати? (Витяг цигарницю, закурюють з Тимошем).

ВАРВАРА. Мені здається, що по цьому питанню двох думок бути не може.

ОСТАП. Говоріть конкретно.

ВАРВАРА. Можливість рятувати ми ще маємо...

ТИМІШ. А тому — лише рятувати.

ВАРВАРА. Так, лише рятувати.

ОСТАП. Ви маєте на увазі засідку і збройний напад?

ВАРВАРА. Лишилося тільки це.

ОСТАП. А якщо рятувати можливість є, а врятувати — немає?

ВАРВАРА. Це звучить непереконливо.

ОСТАП. Можливо. (По павзі). Але от слухайте. В голодний тисяча дев'ятсот тридцять третій рік трапився характерний у цьому відношенні випадок. Широко закроене народне повстання на Павлоградщині, яке мало розгорітися при співдії Дев'яносто-Уральського піхотного полку, потерпіло трагічний провал. Камери Дніпропетровської тюрми були переповнені учасниками повстання. «Чорний ворон», провадячи арештованих від тюрми на допит до обленкаведе, що-

ночі гарячково гасав по місту. І ми, що оминули арешт, рішили врятувати, скільки можна, своїх товаришів. Докладно вивчили маршрут і години рейсів «чорного ворона». Ретельно підготувалися. І в одну ніч на перехресті глухих вулиць, де, круто повертаючи, «ворон» притищував хід, ми зробили засідку. Потім одчайдушний напад і... (Затягнувся цигаркою).

ТИМІШ. І ви знову потерпіли невдачу?

ОСТАП. Навпаки, мали повний успіх: весь конвой ліквідували, а всіх своїх врятували. Але слухайте далі. Через ніч ми зробили знову засідку. Вже, правда, в іншому місці. Чекаємо. Загуркотів поблизу «чорний ворон». Та не встигли ми розгорнути напад, як десь із протилежного боку сіконув кулемет — і наших хлопців... (Знову затягнувся цигаркою).

ТИМІШ. Всіх до одного перестріляли?

ОСТАП. Один уцілів. (По павзі, до Варвари). Отже, що ви скажете про цей дніпропетровський випадок?

ВАРВАРА. Лише те, що вчора сказала про жмеринський.

ОСТАП. Та ви в суть його загляньте якнайглибше. (По павзі). Правда, він учить нас, що коли ворог упереджений, — а в даному разі наш ворог упереджений, — то на кожному кроці можуть спіткати прикрі несподіванки?

ВАРВАРА. Звичайно. Але він учить нас ще й тому, що позитивний вислід приходить неминуче лише тоді, коли все, що стосується справи, зважено і враховано до найменшої дрібниці.

ОСТАП. Народня мудрість говорить, що домашня думка в дорогу не годиться.

ВАРВАРА. Скажіть ліпше, що не всяка домашня думка годиться в дорогу. Словом, я категорично тверджу...

Відчинилися бальконні двері — і висунулася голова Володі.

ВОЛОДЯ. Увага! До нашого під'їзду зайшло два німці.

ОСТАП (спокійно). Військові?

ВОЛОДЯ. Військові! Навіть із гранатами!

Володя — знов на бальконі. Варвара хутко підійшла до фортепіано, торкнула клявіші. Тиміш став поруч. Остап заглибився в читання газети. Павза. Несучи в руках тарілку з чашками, увійшла Василина.

ВАСИЛИНА (поставила на стіл тарілку, розставляє чашки). Це узвар із грушок-зимничок. Він хоч і без цукру, а мов та вишнівочка-запіканочка. Покушайте, якщо ласка ваша! Бо я ж кажу, що пораюся ото біля печі, аж чую — німці загупали чобітьми. А в мене, як на те, ще й борщик не вкипів. І-і ти лихо! Так я тоді — узвару в чашки. То ви й не потурайте на них, а сядьте собі та їжте. Бо я ж кажу, що як треба — то й треба.

ОСТАП. Та ви б, Степанівно, і не турбували себе тим: ми якось би вже й так обійшлися.

ВАСИЛИНА. І не говоріть, Микитовичу! Німець — німцем: побачить вас тут кучкою та й почне гиркати та прискіпатися. Тож їжте собі,

їжте! Узвар хоч і без цукру, а мов та вишнівочка-запіканочка.

Відчинилися балконні двері — і знову висунулася голова Володі.

ВОЛОДЯ. Увага! Ті два німці вже пішли! (Причинив двері — і знову на балконі).

ВАСИЛИНА. Ну, то й слава Богу, що пішли! А узвар ви собі їжте на здоров'я!

ОСТАП. Щиро вам дякуємо, Степанівно!

ВАСИЛИНА. Богу дякуйте! Ну, то я вам уже й не заважатиму — піду в своє діло. А ви собі своє робіть, бо я ж кажу, що як треба — то й треба.

Василина вийшла. Тиміш і Варвара сіли за стіл. Чашки — недоторкнуті. Павза.

ОСТАП. А тепер конкретно: дані про час і місце розстрілу я вже здобув, плян операції в основному вже також розроблений.

ВАРВАРА. Так?? Ви вже про все наперед подбали?

ТИМІШ (посміхнувся). Це по-нашому!

} Разом.

ОСТАП. Не про все, а лише про що встиг. Боївка, наприклад, ще не підготовлена.

З Варвариної кімнати вийшла і стала остороць Ярина. Уважно вслухається в розмову. Її не помічають.

ТИМІШ. Боївку я можу взяти на себе.

ОСТАП. Не заперечую. Але в операції ви, Тимоше, участі брати не будете: маю для вас завдання по місту.

ТИМІШ. Гаразд.

ОСТАП (по павзі). Тож які, на нашу думку, підготовні заходи треба було б іще здійснити?

ВАРВАРА. Ви тонкий дипломат і стратег!

ОСТАП. Можливо. Але це до справи не стосується.

ВАРВАРА. Щоб не повторився дніпропетровський інцидент, місцевість, в районі якої відбудеться засідка, необхідно взяти під контроль.

ОСТАП. Слушно. Беру це на себе.

ТИМІШ. Як із санітарною обслугою?

ОСТАП. Про це я думав. Конкретно: ви, Варваро, в операції візьмете участь як медсестра, і тому я зобов'язую вас підготувати і провадити санчастину.

ВАРВАРА. Добре.

ЯРИНА (підступила на крок до столу). А я?

Всі глянули на Ярину. На обличчях промайнуло оживлення.

ОСТАП. Ти? Дома лишишся, дочко.

ЯРИНА. Принципово заперечую! Я вже та-кож не яканебудь маленька дівчинка!

ОСТАП. Погоджуюся. (До Варвари). В такому разі санчастину ви будете провадити вдвох. (До Ярини). Тепер ти задоволена?

ЯРИНА. Звичайно! (Підійшла до фортепіано, перегортає ноти).

ОСТАП. Далі: де збиратися, коли збиратися і про всі інші подробиці я повідомлю пізніше.

Відчинилися бальконні двері — і знову висунулась голова Володі.

ВОЛОДЯ. Увага! Анатолій іде! (Причинив двері — і знову на балкони).

ВАРВАРА. Ах, оцей іще невдалий Ромео!

ТИМІШ. Я, здається, можу вже залишити вас. (Підвівся).

ОСТАП. Не заперечую. Готуйте боївку.

ТИМІШ. Гарзд. До побачення!

Тиміш вийшов. Павза.

ОСТАП (до Варвари). Що, по-вашому, з Анатолієм?

ВАРВАРА. Переживає душевну кризу.

Стук у двері.

ВАРВАРА. Зайдіть!

Увійшов Анатолій. Його бліде обличчя світиться якоюсь рішучістю.

АНАТОЛІЙ. Добридень!

ОСТАП
ВАРВАРА } Добридень!

ВАРВАРА. Сідайте, Анатолію!

АНАТОЛІЙ. Дякую!

Анатолій сів біля фортепіано. Ярина вийшла на балкон. Павза.

ОСТАП (до Анатолія). Що ж нового в світі?

АНАТОЛІЙ (тяжко зідхнув). Не до новин мені зараз!.. Абсолютно не до новин!.. Думки в голові мов метеори... не можу заспокоїтися...

ВАРВАРА. З вами трапилося щось недобре?

АНАТОЛІЙ. Якби ж то зі мною! А то... та ви про те знаєте... Павло, друг мій Павло гине!

ВАРВАРА. Ах, Павло!..

ОСТАП. З Павлом, дійсно, біда! Від думок про нього мені й самому голова обертом іде.

АНАТОЛІЙ. Та вам то, може, ще й не так, бо ви не були з ним такі близькі... А мені... як мені? Дитинство в нас із ним спільне, семирічку кінчали разом, потім технікум, університет... Мільйон незримих ниток, що поєднують... І раптом все це нагло мусить обірватися! Це в моїй голові не міститься!.. Абсолютно не міститься!..

ВАРВАРА. О, я вас, Анатолію, дуже добре розумію! Втрата близької людини — то аж надто тяжка річ.

ОСТАП. А ще тяжче тоді, коли щиро бажаєш допомогти тій людині, але не маєш для того й найменшої реальної можливості.

АНАТОЛІЙ. Немає й найменшої можливості? Ви це говорите серйозно?

ОСТАП. Немає. Сумно, але факт.

АНАТОЛІЙ. Це жахливо! Погодитися з цим я не можу! Мусимо щось робити...

ОСТАП. Легко сказати «щось», та важко сказати «що».

АНАТОЛІЙ. Про те «що» я й на хвилину не перестаю думати... воно мене оце й до вас привело...

ОСТАП. Ви, може, щось придумали?

АНАТОЛІЙ (поривно встав і наблизився до Остапа, таємниче). Збройний напад, лише збройний! напад мусимо вчинити!.. Іншого виходу немає...

ОСТАП (також устав, пройшовся по кімнаті). Збройний напад? Алеж з ким? з чим? де? коли?

АНАТОЛІЙ. Розвідати, підготуватися... адже ви маєте необмежені можливості...

ОСТАП. Що ви! Звідки в нас такі можливості?

АНАТОЛІЙ. Бо я, особисто я, на все рішечний... навіть і на смерть...

ВАРВАРА. Я не думала, Анатолію, що ви такі відважні!

АНАТОЛІЙ. Для друга життя не пошкодую!..

ОСТАП (до Варвари). Мати б відповідні дані, та зброю, та з десятків таких, як він, одчаяк, то можна було б дещо й спробувати. А так що ж — нічого не вийде. (Сів, закурює).

АНАТОЛІЙ. Нічого не вийде?? Це не можливо...

ОСТАП. Ось ви сядьте. Поговоримо толком.

АНАТОЛІЙ. Це абсолютно не можливо! (Також сів).

ОСТАП (по павзі). Павлове лихо нам болить не менше, аніж вам, Анатолію. І ми вже розкидали думками на всі боки, вже митикували і сяк, і так. Але як не крути, як не верти — нічого не втнеш. Бо одне, що бракує нам точних даних, а друге, що сили в нас дуже слабкі, а третє — ризик аж надто великий: із-за одного чоловіка можна цілий десяток погубити.

АНАТОЛІЙ. То ви... то ви рішили...

ОСТАП. То ми поламали, поламали собі голову та й рішили, що хай уже буде так, як має бути.

АНАТОЛІЙ (схопився на ноги). Це неможливо!! Погодитися з цим я не можу!! Я буду діяти індивідуально!.. (Рвонувся до дверей).

ОСТАП (спокійно). Хвилинку зачекайте, Анатолію!

АНАТОЛІЙ. Не можу — час не чекає... мушу щось робити... думки мов метеори...

ОСТАП. То зайдіть сюди ще надвечір — може таки щонебудь придумаємо.

АНАТОЛІЙ. Зайду!.. До побачення!

Анатолій рвучко вийшов. Остап і Варвара переглянулися.

ОСТАП. Поводить він себе дуже дивно і, здається, небезпечно!

ВАРВАРА (встала, зробила кілька кроків). Він або тратить остаточно розум, або... щось іще гірше.

Прудко ввійшов Володя, став біля столу, заглядає в чашки.

ОСТАП (рішуче підвівся, до Володі). Облиш, хлопче, заглядати в чашки — то не козацьке діло.

ВОЛОДЯ. Та я тільки в одну й заглянув...

ОСТАП (чітко, безапеляційно). Тобі завдання: зараз же йди вслід за Анатолієм і до самого вечора стеж за кожним його кроком. Розумієш?

ВОЛОДЯ. Факт, що розумію! А їсти мені як?

ОСТАП. Візьми в кишеню шматок хліба. І добре дивися, бо Анатолій хитріший за тебе. Біжи!

ВОЛОДЯ. Будьте певні! Все виконаю якнайкраще!

Володя вибіг. Павза.

ВАРВАРА. Анатолій справді коли б не наробив нам клопоту.

ОСТАП. Його доведеться або ізолювати...

ВАРВАРА. Або?

ОСТАП. Або допустити до участі в засідці.

ВАРВАРА. На делікатних умовах і під особливим наглядом?

ОСТАП. Само собою зрозуміло. Але над цим питанням ми ще подумаємо. А зараз я мушу спішно відійти. Швидко повернуся. До побачення! (Від дверей). Пам'ятайте про санчастину.

ВАРВАРА. Пам'ятаю. До побачення!

Остап вийшов. Варвара кілька хвиль стоїть у задумі, потім іде до себе в кімнату.

Павза. Увійшла з балкона Ярина. Стала біля фортепіано. Сплеснула акордами.

ЯРИНА (рвійно). Він іще, може, буде жити!.. (Притулила долоні до грудей). Ой, тільки трішки надії — і вже серце мов жайворонок!..

ЗАВІСА

ЧЕТВЕРТА ДІЯ

Ніч. Рівчаки, провалля. Збоку — кущі, чаргарники. Прямо — силуети міських будівель. Біля кущів — Остап, Варвара, Ярина, Володя, Анатолій, а також Василь, Максим, Андрій і, може, ще з десяток інших боївкарів. Всі одягнені в темне, озброєні. З-за хмар вряди-годи блисне місяць; десь у проваллі стогне сич.

ОСТАП (тихо, але чітко і твердо, показав рукою). Отам викопано яму, і, отже, десь там і авта зупиняться. Перша група чатує в отих кущах, у рівчаку. (Показав рукою). Друга група чатує за отим терником. (Показав рукою). Санітарна група лишається тут. Зв'язковий Володя — при мені. По сигналу «постріл пістоля» перша і друга група пускають у хід зброю і роблять напад. Сигнал подаю я. Санітарна група зброю застосовує лише при крайній потребі. Все зрозуміло?

ОКРЕМІ ГОЛОСИ. Зрозуміло!

ОСТАП. Уважно перевірити скоростріли!
(Проходить поміж боївкарями, оглядає зброю).

ОКРЕМІ ГОЛОСИ.

- Скоростріли в порядку!
- Патронів вистачить!
- Осічки не буде!

ОСТАП. Гранати застосовувати з найбільшою обережністю. Діяти спокійно, рішуче, упевнено. Своїх відбити за всяку ціну. Сигнал — «постріл пістоля». Пам'ятайте.

ЯРИНА (несміло). Володя, може, нехай буде також тут, біля нас?

ОСТАП. Не можна — він зв'язковий. (Глянув на годинника — блиснув якраз місяць). Часу лишилося мало. (Наказуючим тоном). Перша група, зайняти місце!

ОКРЕМІ ГОЛОСИ. Слухаємо наказу!

Василь, Максим, Анатолій і ще кілька боївкарів відійшли на своє місце. Павза.

ОСТАП. Друга група, зайняти місце!

ОКРЕМІ ГОЛОСИ. Слухаємо наказу!

Всі останні боївкари відійшли на своє місце. Володя також пройшов трохи вслід за ними.

ОСТАП. Зв'язковий — до мене!

ВОЛОДЯ (прискочив до Остапа). Куди бігти, пане керманичу?

ОСТАП. Покищо нікуди. Стій на місці. (До Варвари і Ярини). Отже, ваш основний обов'язок — санітарна допомога. Санприладдя в порядку?

ВАРВАРА. Так.

ОСТАП. Пильно стежте за розвитком подій. Раненим негайно допомогти. Ясно?

ВАРВАРА. Цілком.

ОСТАП (в голосі забриніли лагідно-турботливі нотки). А проте, не забувайте й про себе! За отим горбком хороніться. (Показав рукою). І без потреби не висувайтесь, бо куля дурна — не розбирається...

ЯРИНА (підійшла до Володі, ніжно). Обережний будь, Володю! Пам'ятай, що дома нас чекає мама...

ВОЛОДЯ. От іще чудна! Я ж буду з паном керманичем.

ОСТАП. А тепер я вас лишаю. Зв'язковий — за мною! (Зробив кілька кроків, оглянувся). Тримайтеся, дівчата!

ВАРВАРА. Слухаємо наказу!

Остап і Володя пішли. Варвара і Ярина привели в „бойову готовність” санприладдя, оглянули свої пістолі і на траві, за горбком, прилягли. Півголосом розмовляють.

ВАРВАРА. Не боїшся, Яринко?

ЯРИНА. Ні... Тільки серце якось так стукає... мов би хоче спурхнути й полетіти. А ви як себе почуваете, Варваро Михайлівно?

ВАРВАРА. Цілком спокійно.

ЯРИНА (по павзі). Отой іще сич — скиглить і скиглить...

ВАРВАРА. Не звертай на нього уваги.

ЯРИНА (по павзі). Якось навіть аж дивно...

ВАРВАРА. Чому?

ЯРИНА. На цім самім місці, отам за містком, була моя перша зустріч із Павлом. І, може, тут...

ВАРВАРА. Не думай зараз, Яринко, про сторонні предмети. Зосередь себе всю на основному. Другу пачку бинтів ти не забула покласти?

ЯРИНА. Ні, не забула, Варваро Михайлівно!

Варвара раз-по-раз висуває голову з за горбка і пильно дивиться навкруг. Ярина загадалася. Павза.

ЯРИНА. Був місяць липень... я з університету приїхала... на канікули... пішли з товаришкою в поле... шуміли жита... нарвали маків, волошок... плели вінки... надвечір додому верталися... і раптом — він, Павло... попросив у мене квітку... і я дала найкращу...

В напрямку міста спалахнуло дві пари великих вогняних очей. Вони плывуть у нічній темряві, наближаються. Стало чути гуркіт моторів.

ВАРВАРА. Вогні, Яринко. Це авта...

ЯРИНА (кинулася). Авта? Вже везуть?

ВАРВАРА. Мабуть. Але не хвилюйся.

ЯРИНА (висунулася з-за горбка). Ой, вже зовсім близько!

ВАРВАРА. Прихилися, Яринко, бо можуть помітити.

ЯРИНА (причаївшись за горбком). Аж у серці холодне... А може це ще й не вони?

ВАРВАРА (обережно виглядає). Авта зупинилися. Встають... Вони!

ЯРИНА (вхопила Варвару за руку). Зараз почнуть!

ВАРВАРА. Спокійно, Яринко!

ГОЛОСИ ВІД АВТ (стримано-грізні).

— Авштеен! ¹⁾

— Льос! Льос! ²⁾

— Сакрамент!

Пролунав постріл пістоля — і дружно залопотіли скоростріли.

---

¹⁾ Вставате! ²⁾ Звільняй! Звільняй!

ГОЛОСИ ВІД АВТ (розпачливо-люті).

— Гальт!! Гальт!!¹⁾

— Ферфлюхт!! Круціфікс!!

— Ах, майн Гот!..²⁾

ЯРИНА (висунулася з-за горбка). Варваро Михайлівно, вони його вб'ють!

Над кущами з вереском шугнув сич.
Дзенькнула куля.

ВАРВАРА. Яринко! Сховайся! Кулі свищуть!

Варвара силоміць захилила Ярину за горбок. Атака в розпалі: стрілянина, лемент... Нараз — дикий зойк, стогін. Ярина зірвалася на ноги.

ЯРИНА. Ой, мабуть, убили!!

В цю мить зловісно дзизнула зграйка куль — і Ярина похитнулася і стала падати. Варвара підхопила її на руки, обережно поклала на траву. Павза.

ВАРВАРА. Яринко! Боже!.. Що ти наробила!..

ЯРИНА (слабим голосом). Його вбили!..

ВАРВАРА. Просто в груди... Боже!.. Слабне пульс...

ЯРИНА. Варваро Михайлівно... його вбили?

ВАРВАРА. Ні, ні, Яринко! Він живий. Він зараз прийде. Аби тільки тобі було добре...

ЯРИНА. Мені... добре...

Ярина зів'яла, заплющила очі. Варвара накладає їй перев'язку. Тим часом бій закінчився. Десь недалеко загомоніли боївкарі.

---

¹⁾ Стій! Стій! ²⁾ О, мій Боже!

ГОЛОСИ БОЇВКАРІВ.

— Ба, які смирні стали — і не поворухнуться!

— Отепер вони земельки нашої вже наїдяться!

— Всіх би їх так нагодувати!

ГОЛОС ОСТАПА. Гей, не розбалакувати! За хвилину зібрати всю зброю, а за другу — нас тут уже й близько не мусить бути!

ОКРЕМІ ГОЛОСИ. Слухаємо наказу!

Увіходить Остап, Павло і Володя. Андрій і двоє інших боївкарів несуть услід за ними раненого Богдана.

ПАВЛО. Ми враз зорієнтувалися, в чому справа, і почали також діяти.

ОСТАП. Гавптмана ти обеззброїв по-геройському!

ПАВЛО. Інакше він був би нас обох прикінчив!

Богдана поклали на траву. Коли-не-коли він стиха застогне.

ОСТАП. Тепер він, собачий син, уже не страшний! (Вбік Варвари і Ярини). Гей, дівчата, де ви є? Богданові — негайно сандопомогу!

ВАРВАРА. Ми тут. Яринку поранено...

ПАВЛО. Поранено??! (Миттю опинився біля Варвари і Ярини). У груди??! (Став на коліна, взяв Яринину руку, слухає пульс).

ВАРВАРА. Так, у груди.

ОСТАП. Ех!.. Ще ж і говорив: куля дурна — не розбирається...

ВОЛОДЯ. А мені наказувала бути обережним... От іще!..

ПАВЛО. Пульсу майже не чути...

ВАРВАРА. Лишаю, Павле, на вас — мушу на хвилинку відійти до Богдана. Рана перев'язана. Освіжіть спиртом скроні...

ПАВЛО. Ідїть, Варваро!..

Павло натирає Ярині спиртом скроні, чоло; гладить їй волосся, німо страждає. Остап і Володя стоять на крок від нього. Варвара біля Богдана. Павза.

ВАРВАРА. Вас, Богдане, тяжко поранено?

БОГДАН. Ах, це ви, Варваро!.. Ні, так собі, дурниця... лише трохи зачепило...

АНДРІЙ. Їх поцілило в ногу.

ВАРВАРА. В ногу? Ага, бачу. Тоді справді нічого серйозного. Тож і не тривожтеся — все буде гаразд.

БОГДАН. Я, Варваро, лише ваш голос почув — і вже мені сили прибули...

ВАРВАРА. Не говоріть так, Богдане... (До Андрія). Допоможіть, будь ласка, скинути черевик!

Роззули Богданову ногу. Варвара оглянула рану, накладає перев'язку. Павло біля Ярини. Павза.

ПАВЛО. Яринко!! Яриночко!! Мавочко моя польова!!

ЯРИНА (нараз розплющила очі, кволо). Ти прийшов?.. Ти живий?..

ПАВЛО. Живий. Зі мною все добре...

ЯРИНА. А я так боялася...

ПАВЛО (поцілував її в очі). І даремно! Цілом даремно!

ЯРИНА. Любий...

ПАВЛО.Що, мій промінчику?

ЯРИНА. Тут ми... вперше зустрілися... і я... квітку тобі дала... найкращу... і тепер тут... (Тяжко задихала, потім затихла).

ПАВЛО (з невимовним болем і ніжністю). Яриночко!! Люба!! Рідна!!

Павло занімів над нею. Швидко підійшла Варвара, послухала Яринине дихання, пульс. Павза.

ВАРВАРА (тихо). Життя на однім волоконці...

ВОЛОДЯ (присів раптом біля Ярини, притулився до неї, крізь сльози). Яринко!.. Не вмирай!.. Не треба!.. (Ярина поворухнулася). От іще отака чудна!..

В цю мить увіходить Анатолій; за ним, тримаючи скоростріли наготові — Василь і Максим. В рухах Анатолія — трагічна байдужість, на обличчі — божевільно-розпачливий усміх.

ВАСИЛЬ (грізно). Стій! Далі не йди!

ОСТАП. Що трапилось? (Підступив до них).

ВАСИЛЬ (показав рукою на Ярину). Пане керманичу, це він у неї стрілив!

ОСТАП. Він?? Ти бачив??

МАКСИМ. Ми, пане керманичу, обидва бачили!

ВАСИЛЬ. Ми за ним пильно стежили. Почалася атака. Все добре. Раптом він круть назад

— і випустив стрічку. Оглянулися — медсестра впала. Так ми його обеззброїли і — на мушку!

Павло і Варвара біля Ярини. Володя став поруч Остапа. Увійшло ще кілька боївкарів.

ОСТАП (до Анатолія, суворо). Ти?? Нащо??
АНАТОЛІЙ. Я... не заперечую...

ОСТАП. Нащо, питаю??

АНАТОЛІЙ. Бо я... не міг інакше... я любив її... я божеволів... я абсолютно божеволів...

Рвучко підвівся Павло. Права рука в кишені. Підійшов і став проти Анатолія.

ПАВЛО. Донос у гестапо ти також не зміг не зробити??

АНАТОЛІЙ (зіщулився, скривився). Ннне... зміг... бо я...

ПАВЛО. А про народ, про Україну, про вивольну ідею забув, негіднику??

АНАТОЛІЙ (апатично). Ах, усе це... таке дрібне і неважне!.. (Мов би марить). Космос... плянети... я... ви... мій малюсінький злочин... наші ідеї... Ха-ха-ха!.. Справді кумедно!..

ПАВЛО (вихопив із кишені руку з пістолем і тричі зряду вистрілив Анатолієві в груди). Згинь, виродку мерзенний!

Анатолій упав.

ЗАВІСА.

1946 р.